

Anteckningar om Anna Achmatova

LIDIA TJUKOVSKAJA

Anteckningar om Anna Achmatova

Första boken · 1938–41

UR TASJKENTHÄFTENA 1941–42

REKVIEM & POEM UTAN HJÄLTE

Översättning Ola Wallin

ERSATZ

- © Jelena Tjukovskaja 2013
Translation rights into the Swedish
language are acquired via the FTM
Agency, Ltd., Russia, 2013
- © Ersatz, Stockholm 2015
Originaltitel Записки об Анне
Ахматовой 1938–41
Övers. från ryska Ola Wallin
- © Margarita Novgorodova 2013
Translation rights into the Swedish
language are acquired via the FTM
Agency, Ltd., Russia, 2013
- © Ersatz, Stockholm 2015
Originaltitel Реквием & Поэма без героя
Övers. från ryska, förord & anmärkningar
Hans Björkegren
- © Jekaterina Tsarenkova & Eric
Nappelbaum 2015 (fotografier)
Redaktör Erik Sidenbladh
Korrekturläsare Wera Minth
Omslag Håkan Liljemärker
Grafisk form & sättning Ola Wallin
Tryck Spindulys, Litauen 2015
ISBN 978-91-87891-03-8

Boken är utgiven med finansiellt stöd från
ANO »Institut Perevoda«, Ryssland

www.ersatz.se

Lidia Tjukovskaja

- I stället för förord 9
1938 15
1939 19
1940 71
Under mellantiden 243
1941 249
»Bakom låsta celldörrar av stål« 259
Bakom scenen 265
Lista över förkortningar 325

APPENDIX

- Ur Tasjkenthäftena
1941 329
1942 353
»Så kan det gå i livet ...« 505

Anna Achmatova

- Förord | Hans Björkegren 515
Rekviem 525
Poem utan hjälte 541
Anmärkningar 579

Personregister 584

Ur vilka ruiner stiger mina ord!

Ur vilka rasmassor växer mina rop!

.....

Och ändå ska de känna igen min röst.

Och ändå ska de tro på den igen.

– ANNA ACHMATOVA, Ofullbordat fragment

I stället för förord

Två gånger i mitt liv har jag blivit tvungen att fly från Leningrad: i februari 1938 och i maj 1941.

Den första flykten räddade mig från lägren. När jag flydde visste jag varför och från vad. Den andra flykten, visade det sig senare, räddade mig från två dödar på samma gång: från lägerdöden och den död som ingen ännu kände till, som ännu inte existerade – blockaddöden i Leningrad.

... Februari 1938. Jag böjde mig ner mot den lilla luckan med träram på Sjpalerkagatan och sade, dubbelvikt: »Bronstein, Matvej Petrovitj« och räckte fram litet pengar – och en djup röst svarade uppifrån: »Struken!« – och mannen, vars ansikte var dolt för besökaren, sköt undan min hand med armbågen och magen.

»Struken!« Jag gick genast och ställde mig i kön hos åklagarmyndigheten på Litejnyj. Efter ett par tre dygn i trappan släpptes jag in på åklagarens kontor. På min fråga svarade han att jag kunde få besked om beslutet hos militäråklagaren i Moskva. Redan samma natt avreste jag med »Röda pilen« till huvudstaden. Nästa morgon ringde en av min vänner från Leningrad och berättade att Ljusja och Ida samma dag skulle flytta till Kirovtjnajagatan, till min far Kornej Ivanovitj Tjukovskij ... Jag tolkade meddelandet så här: »de« hade kommit för att hämta mig i vår lägenhet i Femhörnshuset, där jag bodde kvar med min dotter Ljusja och barnflickan Ida efter det att min make Matvej hade arresterats. Mycket riktigt: de hade kommit klockan ett på natten, i samma stund som jag stod vid vagnsfönstret i korridoren och såg Leningradperrongen glida förbi.

Hos militäråklagaren i Moskva, på Pusjkingatan, hörde jag domen som var standard för den tiden: »Bronstein, Matvej Petrovitj? Tio år utan rätt till brevväxling och fullständig konfiskering av egendomen.«

Vid det laget visste vi redan att en sådan dom för en make innebar arrestering och läger också för hans fru. Därför kom vännens

telefonsamtal på morgonen om Ljusja och det enträgna rådet att inte återvända till Leningrad inte som någon överraskning. Vi hade också, efter ett stort antal exempel, hunnit lära oss att om fruarna omedelbart efter männens dom reste bort så förföljdes de inte. Men en sak hade vi inte en aning om: att »tio år utan rätt till brevväxling« var en omskrivning för arkebusering. När jag hörde domen hos militäråklagaren förstod jag inte att Matvej Petrovitj inte längre fanns bland de levande. Det kändes som min plikt att överleva och undvika arrestering både för Ljusjas och Matvejs skull, därför att om jag hamnade i fängelset, vem skulle då organisera arbetet för att få honom fri?*

Ändå återvände jag till Leningrad från Moskva, men begav mig varken till min egen lägenhet eller till Kirotnajagatan. I två dagar bodde jag hos vänner, och Ljusja, Ida och Kornej Ivanovitj träffade jag i en liten park. Jag sade adjö, lånade litet pengar av Kornej Ivanovitj och reste bort.

Sådana var omständigheterna kring min första flykt.

I början bodde jag hos Matvejs föräldrar i Kiev. Sedan i Vorzel utanför Kiev. Sedan i Jalta. Ingen letade efter mig. När jag fick beskedet från Kornej Ivanovitj att Pjotr Ivanytj (vårt kodnamn för NKVD) hade lugnat ner sig, tagit sitt förnuft till fånga och inte längre kastade blickar på andras fruar, reste jag tillbaka till Leningrad, till mitt hem. Lägenheten hade plundrats: Matvejs bibliotek med femtonhundra volymer hade transporterats till Peter-Paulsfästningens källare, de stora möblerna och vinterkläderna hade skingrats för vinden, medan småsaker som lakan, leksaker, galoscher och klockor hade sålts för en billig peng som hamnat i expropriatörernas fickor. I Matvejs rum bodde nu en viss Vasia Katysjev, en man »därifrån«, som efter folkets krossade fiende fått överta inte bara rummet utan också bokhyllan, arbetsbordet och klockan. Det dröjde ett tag innan jag tog hem Ljusja, eftersom jag fruktade att man skulle arresteras mig trots allt, men veckorna gick och man rörde mig inte. Och när jag väl hade slutat vänta varje natt på att

* Om Matvej Petrovitj Bronstein, forskare i teoretisk fysik, om hans böcker, hans öde och våra försök att rädda honom, se »Bakom låsta celldörrar av stål«, nedan s. 262.

det skulle ringa på dörren lät jag Ljusja och Ida komma hem och återupptog mina ansträngningar för att få Matvej fri.

Från tiden kring hemkomsten till Leningrad efter min första flykt härrör också de första anteckningarna i min dagbok. Det var då som jag började umgås med Anna Andrejevna Achmatova.

Den 15 maj 1941, drygt en månad före krigsutbrottet, blev jag för andra gången tvungen att lämna Leningrad. Den här gången berodde det på att Pjotr Ivanytj hade nåtts av ryktet om ett »dokument om år 1937«, som det okända dokumentet kallades av utredaren som förhörde Ida. (I själva verket rörde det sig om *Sofja Petrovna*, en berättelse om terrorn 1937 som jag skrev på vintern 1939/40.)*

Jag återkommer till den andra flykten i ett senare sammanhang. Det gäller också min sista, slutgiltiga avresa från Leningrad 1944, som inte heller den skedde frivilligt.

Mina anteckningar från terrorns tid är speciella på så vis att det enda som återspeglas i dem egentligen är en drömvärld. Verkligheten trotsade nämligen all beskrivning; dessutom försökte jag inte ens skildra den i dagboken. Den kunde inte fångas på papper, och var det ens möjligt att föra en riktig dagbok på den tiden? Innehållet i våra samtal, viskningar, gissningar och tysta överenskommelser är strikt frånvarande i dessa anteckningar. Innehållet i mina dagar – som bara undantagsvis tillbringades med något tillfälligt arbete (min fasta anställning förlorade jag redan 1937) och för det mesta i köerna till Pjotr Ivanytjs olika institutioner i Leningrad och Moskva, eller med att författa brev och petitioner, eller i möten med Matvejs kamrater, forskare och litteratörer som försökte ta honom i försvar – kort sagt, min vardag, det verkliga livet, är utelämnat i anteckningarna, i alla fall nästan; det flimrar förbi som flyktigast här och var. Det viktigaste innehållet i mina samtal med gamla vänner och med Anna Andrejevna är också utelämnat. Emellanåt dyker det upp några tecken, initialer eller antydningar för en framtid som aldrig skulle komma – och det

* På svenska: *Det tomma hemmet*, Håkanson och Amanda Lökvist, övers. Johan Munck, reviderad av Nils Stockholm 2013.

är allt. Under de åren var Anna Andrejevna förhäxad av terrorn och krävde av sig själv och sina vänner att man ständigt bar den i minnet, och hon föraktade dem som uppförde sig som om den inte existerade. Borde jag ha skrivit ner våra samtal? Hade inte det inneburit att riskera hennes liv? Borde jag ha låtit bli att skriva något alls om henne? Det hade ju också varit brottsligt. I min upprördhet skrev jag ibland mer öppet, ibland mer hemlighetsfullt, och jag gömde mina anteckningar än hemma, än hos vänner, där jag fann det säkrast för stunden. Men alltid när jag återgav våra samtal med största möjliga exakthet utelämnade eller dolde jag deras viktigaste innehåll: mina ansträngningar för Matvej och hennes för sonen Ljova, nyheterna från dessa två fronter och buden »om dem som gått under i natten«.

Oavsiktligt träder samtalen om litteratur i förgrunden i min dagbok. I verkligheten förekom namnen Jezjov, Stalin, Vysjinskij och ord som »död«, »arkebuserad«, »deporterad«, »kö«, »husrannsak« och så vidare i våra samtal inte mindre ofta än diskussioner om böcker och målningar. Men namnen på terrorns herrar undvek jag minutiöst och skrev i stället ner Anna Andrejevnas berättelser om Rozanov, Modigliani eller rentav om Larisa Reisner och Zinaida Gippius. Terrorn som bokstavligt talat hade slukat hela kvarter i staden och bildligt talat alla våra medvetna och omedvetna tankar, terrorn som skrek ut sina klumpiga lögner från varenda tidningsspalt, från varenda radioapparat, krävde samtidigt av oss att vi inte skulle missbruka dess namn ens mellan fyra väggar, på tu man hand. Vi var olydiga och nämnde den ständigt vid dess rätta namn, men det kändes hela tiden som om vi aldrig var ensamma, som om någon ständigt iakttog oss, eller rättare sagt avlyssnade oss. I tystnaden som terrorn omgav sig med ville den vara på en gång allsmäktig och icke-existerande; den ville inte tillåta att någons ord lockade ut den ur sin allsmäktiga icke-existens; den fanns runt hörnet, ett stenkast bort, och samtidigt var det som om den inte fanns där; kvinnorna stod i köerna och teg, eller viskade i vaga ordalag »de kom«, »de tog«; vid sina besök hos mig viskade Anna Andrejevna »Rekviem« för mig, och hemma i Fontannyjhuset vågade hon inte ens viska raderna; plötsligt, mitt i samtalet,

kunde hon tystna och visa med ögonen på taket och väggarna, så tog hon fram en pappersbit och en penna och sade något mycket vardagligt: »Vill ni ha en kopp te?« eller »Vad solbränd ni är«, sedan fyllde hon papperet med hastiga rader och räckte det till mig. Jag läste dikten, memorerade raderna och lämnade tillbaka lappen utan ett ord. »Vad tidigt hösten kom i år«, sade Anna Andrejevna högt, drog en tändsticka över plånet och eldade upp papperet över en askkopp.

Det blev en ritual: händerna, tändstickan, askkoppen – en vacker och sorglig ritual.

Dag för dag, månad för månad kom mina fragmentariska anteckningar att handla allt mindre om mitt eget liv och allt mer om episoder ur Anna Achmatovas liv. I den spöklika, fantastiska, turbulenta världen omkring mig var det bara hon som inte framstod som en dröm, utan som verkligheten, även om hon skrev om tidens vålnader. Hon var ett faktum, en visshet bland alla skiftande ovissheter. I mitt mentala tillstånd under de åren – chock, avtrubning – kände jag mig allt mindre levande och tyckte inte att mitt icke-liv förtjänade att beskrivas. (»Skönt att det är över.«) Framåt 1940 hade jag praktiskt taget upphört att skriva om mig själv, medan jag skrev allt mer om Anna Andrejevna. Jag lockades att skriva om Achmatova eftersom hon själv, hennes ord och gärningar, hennes huvud, axlar och handrörelser ägde en sådan perfektion som i den här världen vanligtvis bara finns i stora konstverk. Inför mina egna ögon hade Achmatovas öde – som var större än hennes egen person – ur denna berömda och bortglömda, starka och värnlösa kvinna mejslat fram en staty av sorg, ensamhet, stolthet och mod. Jag hade kunnat Achmatovas tidiga dikter utantill redan som barn, och nu kom de nya, tillsammans med händernas rörelser när de brände papperet över askkoppen och den örnliska profilen, skarp som en blå skugga mot transitfängelsets vita vägg, in i mitt liv med samma ofrånkomliga självklarhet som för länge sedan broarna, Isaaskatedralen, Sommarträdgården eller stenkajerna.

MOSKVA, JUNI–JULI 1966

Lidia Tjukovskaja

1938

10 november 1938

Lidia Tjukovskaja, Kiev 1938. Fotografiet är taget av maken Matvej Bronstein.

I går var jag hemma hos Anna Andrejevna i ett ärende.

Aldrig hade jag trott att jag, som kunnat hennes dikter utantill och samlat på fotografier av henne sedan barnsben, en dag skulle besöka henne »i ett ärende«.

En gång när jag var tretton fick jag följa med Kornej Ivanovitj hem till henne, och hon signerade en sida med »Vid havet« åt mig. Men jag vågade inte titta upp, för när vi kom hade Kornej Ivanovitj sagt: »Lida säger att det saknas en rad här jämfört med tidskriftsversionen.« Det där »Lida säger« förintade mig.

Därefter – eller var det tidigare? – såg jag henne på Författarnas hus vid en afton till Bloks minne. Hon läste »I dag firar vi Gudsmoeran av Smolensk«* och gick sin väg direkt efter läsningen. Jag häpnade över hållningen, den azurblå sjalen, gången, den förströdda blicken, rösten. Det var omöjligt att tro att hon var en människa som vi andra. När hon hade gått kände jag oerhört intensivt »avskedets hemliga vanda«. Men ingen hade kunnat få mig att gå fram och presentera mig själv.

Senare, i Olgino, mötte jag henne i den raka allén från stationen till havet. (Eller var det kanske i Lachta?) Hon gick bredvid en dam med stort hårsvall (först efteråt förstod jag att det var Sudejkina).^{6**} Jag hälsade på Anna Andrejevna och skämdes mer än vanligt över mig själv: över min klumpighet, min kutiga rygg. Allén var rak som en sträng, och när jag såg dem bakifrån tänkte jag att det vore lättare att återge deras harmoniska uppenbarelse i allén med en musikalisk fras i stället för med ord.

* Se *Anno Domini MCMXXI*, Petropolis 1922.

** Noterna hänvisar till anmärkning-

arna i »Bakom scenen«, s. 265–325, och kommer inte nödvändigtvis i nummerordning.

I går var jag hemma hos Anna Andrejevna i ett ärende.*

Genom Underhållande vetenskapens hus (vilken idiotisk benämning!) kom jag in i trädgården. Trädgrenarna växte som sprungna ur en dikt av henne eller Pusjkin. Jag klev upp för den svarta, tunga trappan från ett annat århundrade, där varje trappsteg motsvarade tre. Det fanns fortfarande en viss förbindelse mellan henne och trappan, men sedan ...! När jag ringde på dörren öppnade en kvinna som just torkade av lödder från händerna. Det där löddret och den sjaskiga hallen, där tapeterna hängde i stora sjok, var det sista jag hade väntat mig. Kvinnan visade mig vägen. Köket: på tvättlinor hängde fuktiga kläder som klatschade mot ansiktet. Den våta tvätten påminde om slutet på en otäck berättelse – som något av Dostojevskij, kanske. Efter köket en kort korridor, dörren till vänster: hennes rum.

Hon bar en morgonrock av svart siden med en silverdrake på ryggen.

Jag frågade. Jag hade trott att hon skulle ta fram ett utkast eller en kopia. Nej. Hon såg mig rakt i ögonen och med entonig röst läste hon upp alltihop helt utantill.

En mening lade jag på minnet:

»Vi lever alla för framtiden, och jag vill inte att en sådan smutsfläck ska bli kvar på mig.«**

* Det ryktades att Anna Andrejevna hade skrivit ett brev till Stalin när Nikolaj Nikolajevitj Punin och Ljova arresterades och fick överlämna det i Kutafjatornet i Kreml, varpå båda hade frigetts.

Jag sökte upp henne för att fråga vad hon hade skrivit. Vid den här tiden satt Ljova i fängelse igen, medan Nikolaj Nikolajevitj fortfarande var på fri fot.

Ljova var son till Anna Andrejevna och Nikolaj Stepanovitj Gumiljov. Om hans öde, se »Bakom låsta celldörrar av stål«, nedan s. 261.

Nikolaj Nikolajevitj Punin var konstvetare och Anna Andrejevnas make.¹

** Till de anklagelser som riktades mot Ljova hörde att hans mor skulle ha

övertalat honom att mörda NKVD-chefen Zjdanov för att hämnas sin arkebuserade far. Men min anteckning tyder på att Anna Andrejevna citerade sitt andra brev till Stalin, inte brevet från 1935 utan det från 1938, som ännu inte haft någon verkan. Ryktena om Kutafjatornet och de båda fångarnas magiska räddning var fördröjda bud om brevet till Stalin 1935.

Den gången hade Achmatova faktiskt fått lämna in brevet i Kutafjatornet i Kreml, men det intressanta är inte vilken lucka hon gick till, utan genom vem och hur det blev möjligt att alls överlämna brevet. De som såg till att brevet nådde sin adressat så häpnadsväckande snabbt var de

Allmänna intrycket av rummet: förfall, oreda. Vid kakelugnen stod en sliten fåtölj, spiralfjädrar stack ut, ett ben saknades. Golvet var osopat. De vackra sakerna – en snidad stol, en spegel med slät bronsram, allmogeträsnitt på väggarna – gjorde det inte bättre, tvärtom underströk de snarare misären.

Det enda riktigt vackra var fönstret mot trädgården, och trädet som kikade in genom fönstret. De svarta grenarna.

Och hon själv, naturligtvis.

Jag frapperades av hennes händer: unga, mjuka, med lika smala handleder som Anna Karenina.

»Jag undrar: ska jag hänga upp tavlorna på väggen eller gör det ingen skillnad längre?«

»Den 19 september lämnade jag Nikolaj Nikolajevitj. Vi levde tillsammans i sexton år. Fast mot den bakgrunden märkte jag det inte ens.«

»En sak är bra: jag är så allvarligt sjuk att jag säkert dör snart.«

»Knjazev har avlidit. Svjatopolk-Mirskij tigger brödkanter.«²

»En kvinna bakom mig i kön började gråta när hon hörde mitt namn.«

Jag bad henne läsa några dikter för mig. Med samma entoniga, nästan avfärgade röst läste hon:

Somliga ser in i ömma blickar,
Andra dricker till gryningen,
Medan jag förhandlar natten igenom
Med mitt omutliga samvete.

Sedan berättade hon att Boris Leonidovitj [Pasternak] är missnöjd med en rad i dikten som hon tillägnade honom:

på sin tid berömda författarna Lidia Sejfullina och Achmatovas vän Boris Pilnjak. (Pilnjak kände Stalins allsmäktige sekreterare Aleksandr Nikolajevitj Poskrebysev.) För en mer detaljerad skildring av den här episoden, se Jelena

Bulgakova, *Dagbok [Dnevnik]*, Moskva 1990, s. 108 och 364; Emma Gerstein, »Den överflödiga kärleken« [»Lisjnaja ljubov'«], *Novyj Mir*, nr 11 1993, s. 165f. Se också »Anteckningar«, bok 2, anm. 241 och anteckningen den 25 juni 1960.

Skräm inte grodan i dess lätta sömn.

»Grodan« gillade han inte.

Det var sent när jag lämnade henne. Jag gick i mörkret och mindes dikterna. Nu måste jag omedelbart memorera dem, från början till slut, för jag kan inte längre leva utan dem, inte en sekund till. På de ställen där minnet svek satte jag in egna ord för rytmens skull – och som svar lockade de felaktiga orden fram de rätta någonstans ur minnets djup. Jag mindes alltihop, ord för ord. I gengäld, när jag tvättade mig och klädde av mig för natten, kunde jag inte erinra mig ett enda steg på gatan. Hur hade jag passerat Underhållande vetenskapen? Hur hade jag korsat Nevskij? Jag hade gått som en sömngångare, i stället för månen var det dikterna som hade visat mig vägen, och världen hade varit frånvarande.

1939

22 februari 1939*

Hon kom hit – i en gammal kappa, en urblekt, tillplattad hatt och grovmaskiga strumpor.

Hon satt i min soffa och rökte. Ståtlig, vacker, som alltid.

»Jag orkar inte se de där ögonen.** Har ni märkt? Det är som om de existerade för sig själva, separat från ansiktet.«

»Min grannfru älskar inte sin son.*** Hon slår honom. När hon tar fram livremmen och sätter i gång stänger jag in mig i badrummet. En gång försökte jag prata med henne, men hon knuffade bara undan mig.«

»Förra vintern läste jag *Ulysses*. Jag fick läsa den fyra gånger innan jag hade fått grepp om den. En enastående bok. Men visst, för mycket pornografi för min smak.«

»Ljova skrev redan egna vetenskapliga arbeten, han behärskade språken. En gång frågade han sin professor: Stämmer detta och detta? Professorn svarade: Om ni menar det så stämmer det säkert... Han är extremt tålmodig eftersom han alltid har fått leva under svåra omständigheter, bortskämd blev han inte. Han var van vid att sova på golvet, att äta dåligt.«

Sedan granskade hon mina böcker – det vill säga Matvejs engelska**** –, valde Elizabeth Browning, därefter följde jag henne hem. Det var torrt, ingen snö, kallt. Blåsig. Hon gick lätt och snabbt, men var rädd för att korsa gatan och mitt på Nevskij högg hon tag i min ärm.

* Under perioden från 10 november 1938 till 22 februari 1939 träffade jag Anna Andrejevna några gånger, men mina anteckningar har försvunnit – kanske för alltid eller bara tillfälligt, jag vet inte.

** Ögonen hos kvinnorna i fängelsköerna.

*** Tanja Smirnova och Valja, hennes äldste son.

**** Vid husrannsakan konfiskerades många av våra ägodelar, inklusive en hel del böcker, men av någon anledning rörde man inte våra engelska böcker.

En lång stund stod hon mitt i gatan och lät mig inte gå vidare, skräckslagen när jag försökte. Vi stod mitt i gatan, hennes fingrar grep allt hårdare om min axel. Hon sade:

»Jag kan inte översätta. En gång beklagade sig Osip* för mig: ›Alla tvingar mig att översätta. Men jag kan inte.‹ Och det kan inte jag heller.«

En lång stund stod vi där mitt i gatan. Jag övertalade henne försiktigt:

»Nu går det, nu går det.«

»Nej, nej, inte än!«

26 februari 1939

Jag var förbi hos Anna Andrejevna – med biljetten.** Hon satt i skräddarställning på soffan, med en urblekt rosa sjal över axlarna och snedslitna inneskor på fötterna.

»Vet ni, nu har jag läst om madame Browning. Det är något hos henne som jag inte gillar. Hennes man skrev alltid i samma tonläge, men virtuost ... Hon däremot ... Kanske är hon dålig just för att hon skriver precis som han.«

Hon ställde sig på soffan för att plocka fram något från översta hyllan – ett grönt häfte. Jag ville hjälpa till.

»Behövs inte, jag skuttar ju som en get!«

Hon bläddrade i häftet.

»Han skrev mycket, särskilt efter 1928.«***

Hon läste två dikter för mig: en som jag hade hört förut, om djup fattigdom, och en annan, för mig okänd, om Kiev-Vij.³

»Läs några egna.«

»Jag har ingenting nytt.«

Plötsligt pekade hon på sin panna – där fanns en mörkbrun liten fläck på ena sidan.

»Cancer«, sade hon. »Det är mycket bra att jag snart ska dö.«⁴

* Osip Mandelstam.

*** Det var tal om Osip Mandelstam.

** Tydligt hade hon bett mig köpa en tågbiljett till Moskva åt henne.

3 mars 1939. Moskva

»Hur är det med er?« frågade Anna Andrejevna, som farit upp ur soffan och närmat sig mitt ansikte med vitt uppspärrade ögon.

Det var i Chardzjijevs pyttelilla rum någonstans vid världens ände, det hade tagit ett par timmar att åka dit.⁵ Anna Andrejevna älskar och kan Moskva, själv irriterar jag mig bara på åbäket. Det harmoniska Leningrad gör också själen harmonisk, men Moskva får mig bara att förlora jämvikten.

Hos Chardzjijev är det kallt. Anna Andrejevna sitter i soffan med kappan över axlarna. Vi dricker te ur muggar, sedan vin ur dem. Chardzjijev, orakad, gulblek, lystrar till fotstegen på andra sidan väggen – grannarnas fotsteg.

Anna Andrejevna berättar om litteratörer som inte vågar träffa henne.

»I dag släppte Zina inte i väg honom till mig«, säger hon om Boris Pasternak.*

Samtal om Herzen. Längre och dumt slår jag in en öppen dörr när jag försöker bevisa att Herzen var en stor författare, en stor konstnär. Anna Andrejevna instämmer ivrigt.

»Ja, naturligtvis, han var betydligt större än till exempel Turgenjev. Men i *Erfarenheter och tankar* tycker jag inte om kapitlen där han skriver så öppenhjärtigt om Natasja.«

Jag försöker invända. Så här förstår jag det: Herzens tro på världsdemokratin »i familjefrågan« var ett uttryck för den underbara naiviteten hos revolutionären som betraktade revolutionen, moralen och estetiken som en enhet.

»Nej, det handlar inte om enhet och naivitet«, säger Anna Andrejevna. »Det var tidsandan. På Pusjkins tid berättade man ingenting om sig själv, medan de avslöjade allt, fullt ut.«

* Zina Nikolajevna, gift med Boris Pasternak.⁵⁴

2 maj 1939. Leningrad

När jag var ute och gick med Ljusja* nu på morgonen tittade jag in hos Anna Andrejevna och övertalade henne att följa med ut på en promenad.

Hon haltade lätt: ena klacken var trasig.

Vi promenerade längs Fontanka, förbi cirkusen, förbi Ingenjörspalatset.

»Har ni inte tröttnat på Petersburg?« frågade hon efter en lång tystnad.

»Jag? Nej.«

»Men det har jag. På riktigt. Avstånden, husen – bilder av förestelnat lidande. Och det var alldeles för länge sedan jag reste bort.«

När vi gick förbi cirkusen:

»Här, för några år sedan, ropade en säl under de vita nätterna ...«

Förbi Ingenjörspalatset:

»Ser ni de båda fönstren med färgade glas? I det rummet mördades Paul I.«

Vi satte oss en liten stund i den lilla parken. Hon talade – hänfört – om freskerna i Sofiakatedralen.** (Hon hade sett fotografier.) Och tillade:

»Sofia i Novgorod är också väldigt vacker.«

Vi vände om och följde henne tillbaka.

»Jag har bott längs hela Fontanka«, sade Anna Andrejevna. »Här har jag bott, i kapitelhuset, med Olja.« (Huset med kolonnerna inte långt från Simeonevbron.)⁶

»Ni borde gå ut och promenera litet oftare«, sade jag till avsked.

Hon vinkade avfärdande med sin lilla hand.

»Vad säger ni! Nuförtiden kan man väl inte promenera!«

Fontannyj Dom, där Anna Achmatova bodde i en av flyglarna.

* Jelena Tjukovskaja (1931–2015), min dotter från första äktenskapet.

** I Kiev.

18 maj 1939

På kvällen ringde telefonen: Anna Andrejevna bad mig komma. Men jag kunde inte – Ljusja har influensa, jag måste stanna hemma.

Hon kom själv.

Där sitter hon i min soffa, stilig som en medaljprofil, och röker.

Hon har kommit för ett råd. I vartenda ord en häpnadsväckande blandning av orubblighet, värdighet och barnslig vanmakt.

»Jag har just fått ett brev. Man säger att jag ska be Michail Leonidovitj* om råd. Men jag pratar hellre med er. Ni är ju uppfostrad av Statsförlaget.«

(Och visad på porten av det!)

»Brevets innehåll: ›Vill gärna ge ut ... men skicka fler, underlättar urvalet.«

Så där har de hållit på i tjugo år. De minns ingenting och vet ingenting. ›Underlättar urvalet! Varje gång blir de lika förvånade över mina nya dikter: de hade väl hoppats att nu, äntligen, ska jag ha dikter om kolchoser. En gång, här i Leningrad, blev jag ombedd att skicka in dikter. Jag skickade. Sedan bad de mig komma för en pratstund. ›Varför är dikterna så dystra? Det där är ju redan historia ...‹ Jag svarade: ›Bristen på proportioner kan nog förklaras av säregenheterna i min biografi.«

Tillsammans börjar vi gå igenom dikterna i minnet. På något vis försöker jag få ihop en diktcykel. Men trots att hon har kommit för »ett råd« lyssnar hon bara med ett halvt öra och visar inget som helst intresse.

»Jag har ingen lust att leta och rota ... Åt fanders med dem ... Jag ger dem ›Från min tatarmormor, ** fler får de inte. Resten är ju bara galna kärleksdikter.«

Hon stoppar undan förlagsbrevet, får syn på några band av Oksmans Pusjkinutgåva*** på bordet och börjar prata om Pusjkin:

* Michail Leonidovitj Lozinskij.⁷

** Första raden i »Sagan om den svarta ringen« – *Tidens flykt, Anno Domini*.

*** Så kallade jag litet slarvigt Pusjkins *Samlade verk i nio volymer*, redigerade av Ju.G. Oksman och M.A. Tsiavlov-

skij (assisterade av G.O. Vinokur, D.P. Jakubovitj, M.K. Azadovskij och S.M. Bondi). Utgåvan kom ut på bokförlagen Academia och GICHL 1935–38 i samband med 100-årsminnet av Pusjkins död (1837).

»Vad *Spader dam* är komplicerad! Lager på lager. Det förstod jag först när Zjuravljev reciterade. Han läser fantastiskt bra. Med sin läsning visade han mig komplexiteten.«⁸

Båda skäller vi unisont på Jachontov.

»Helt ointressant«, säger Anna Andrejevna.

Samtalet om Pusjkins prosa leder oss in på Tolstoj. Anna Andrejevna yttrar sig en smula ironiskt om honom. Och sedan håller hon ett ilsket tal mot *Anna Karenina*:

»Ni har väl märkt att den stora romanens grundidé är denna: om en kvinna lämnar sin lagvige make för att leva med en annan man så blir hon automatiskt en prostituerad. Säg inte emot! Exakt så är det! Och kom ihåg: vem valde den där sogubben* att spela rollen som Guds redskap? Vem utkräver hämnden som mottot lovar? Den högre societeten: grevinnan Lidia Ivanovna och charlatanpredikanten. Det är de som driver Anna till självmordet.

Och vad vidrigt han förhåller sig till Anna! Först är han helt enkelt förälskad i henne, beundrar henne, de svarta lockarna i nacken ... Och sedan börjar han hata henne – han till och med hänar hennes döda kropp ... Minns ni: ›skamlöst utsträckt?«

Jag säger inte emot. Det är betydligt intressantare att lyssna än att tala själv. Och visst, hon är kvinnofil. När hon tystnar säger jag bara:

»Fast vilka storartade sidor före självmordet.«

»Ja, ja, naturligtvis, det finns många geniala sidor. Den lille bondens muttrande under hjulen – vilket storartat strunt.«

På det hela taget tycks hon ogilla Tolstoj.

»Jag är mycket nära vän med hans barnbarn Sonja. Hon kom med sitt album och bad mig skriva något i det. Det var unken luft i det albumet – Jasnaja Poljanas skenheliga luft!«

Lozinskij har varit förbi med *Helvetet*.

»Översättningen är strålande«, säger hon. »Jag läser med förtjusning. Det finns några stolpiga rader, men inte många. Jag sitter och jämför.«

* Om uppkomsten av öknamnet »sogubben«, se anm. på s. 154.

Jag, med min typiska förmåga att haspla ur mig dumheter, frågar om hon kan italienska.

Hon, majestätiskt och blygsamt:

»Jag har läst Dante i hela mitt liv.«

Hon klagar en smula:

»Det är så stökigt hemma. Hos Punins är det fest, grammofo-
nen skrånar till sent på nätterna ... Nikolaj Nikolajevitj tjarar på
mig att jag ska flytta.«

»Vill han att ni ska byta rum?«

»Nej, helt enkelt flytta därifrån ... Vet ni, under de senaste två
åren har jag börjat tänka illa om män. Ni har väl märkt att det
knappt finns några där ...«*

Hon ruskar på huvudet åt mina försök att förklara,** blåser ut
röken åt sidan och citerar någons ord:

»En lägre ras ...«⁹

Det är sent. Ljusjenka sover, men hostar häftigt i sömnen. Jag
ber Ida att inte sova i köket utan i barnkammaren, sedan följer jag
Anna Andrejevna hem. Det är varmt ute, djup himmel. Och Vla-
dimirkatedralens klocktorn mot det djupet.

På vägen berättar Anna Andrejevna om Jaroslavs skalle, som
skickats hit för en vetenskaplig undersökning (»alla tänder är hela«),
och om Kiev (»förstört av 1800-tal«).

Överallt massor av berusade. Tydligt kan inte en enda karl stå
på benen. Anna Andrejevna berättar hur hon en kväll häromsistens
blev antastad av tre män efter varandra och hur en hade svarat på
hennes åthutning:

»Stå inte där och gorma som om vi var gifta!«

Vi går över hennes mörka gård. Hon snubblar till, och säger:
»Visst är det en underhållande gård?« Sedan uppför trappan i beck-
mörkret: inte en enda glödlampa. Hon går lätt, lättare än jag, utan
att flåsa, men haltar litet: klacken. Vid sin dörr säger hon till avsked:

»Vet ni vad hopptortyr är för något? Efter förtvivlan inträder
ett lugn, medan hoppet kan driva en till vansinne.«

* I fångelseköerna.

** Jag sade att det sitter betydligt fler

män än kvinnor i fångelset, därför står

det fler kvinnor än män i köerna.

I går kväll ringde Anna Andrejevna och bad mig komma. Det blev
sent innan jag kom loss. Jag fann henne sängliggande.

»Det har inte hänt något. Så här ser jag ut efter ett bad. Jag är
frisk.«

Tjockt täcke utan påslakan. Skjorta av grovt linne. Fuktigt hår
över kudden. Ansiktet litet, torrt, mörkt. Insjunken mun. »Så kom-
mer hon att se ut i kistan«, tänkte jag.

Men intrycket skingrades strax. Hon hoppade upp, tog på sin
svarta sidenmorgonrock med draken (»en kinesisk mansrock«,
förklarade hon) och hämtade te från köket. Till teet åt vi mörkt
bröd och ett slags sojakonfekt. Efter teet lade hon sig under täcket
igen och började prata. En ny olycka måste ha drabbat henne, och
uppenbarligen hade hon bett mig komma för att slippa vara ensam.
Olyckan pratade hon inte om, men om allt möjligt annat.

»Jag läser om Saltykov. En fantastisk författare. *En modern idyll*
– läs den igen. Man brukar säga att det var synd att han var tvung-
en att skriva i allegorier. Men det allegoriska språket var till hans
fördel och formade hans stil.«

Och igen om Herzen:

»Ja, vilken författare det var ... Minns ni förresten var han kallar
tsar Nikolaj för Dadon? Jag behöver referensen till mitt arbete.«

»Det förekommer ju också uppblåsta rykten, som Turgenjev
till exempel.«

(Jag blev glad åt denna gemensamma antipati.)

»Vad dåligt han skrev! Vad dåligt! Minns ni: ›Knack, knack ...!‹
Dostojevskij hade rätt: idel merci! Och vilken översittare när han
beskriver människor: ytligt, nedlåtande.«

Jag sade att begreppet »det ryska litteraturspråket« är väldigt
godtyckligt, att alla författare har sitt eget språk: Gogol, Lermontov,
Pusjkin, Tolstoj, Herzen. Var och en skriver på sitt eget språk,
och inte på något ryskt litteraturspråk. Jag mindes hur Kornej
Ivanovitj läste raden »Emedan Frankrike, mitt i applåderna«* och

* Första raden i Michail Lermontovs dikt

»Det sista flyttkalaset«.

utbrast: »Ska detta vara ryska? Det här är skrivet på ett annat språk, kanske är det vackert, men det är ett annat, helt eget språk. Med en annan klang.«

»Kornej Ivanovitj har fel«, sade Anna Andrejevna. »Det där är inte ett eget språk. Saken är den att på 1500- och 1600-talen i Frankrike existerade det en bestämd kanon för början och slutet. Oden till exempel måste börja med ordet *aussi*. Pusjkin övertog ofta den här regeln. Samma sak med »emedan«. Det var helt enkelt obligatoriskt för en högtidlig början. Redan Voltaire parodierade de här reglerna och använde dem i sina satiriska dikter. Jag har skrivit mycket om detta – där, allt ligger i lådorna där. Jag kan inte ens föreställa mig längre hur man uppfattar Pusjkin utan den här bakgrunden.«*

Jag nämnde Pusjkins »Poltava«.

Hon gömde ansiktet i händerna.

»Hur kunde han veta? Hur kunde han veta allt?«

Sedan:

»Jag kommer aldrig att kunna läsa dikten igen!«**

Ute i korridoren klampade Nikolaj Nikolajevitj fram och tillbaka och pladdrade oavbrutet.

För att avleda Anna Andrejevna från »Poltava« berättade jag om första gången jag såg henne, på aftonen till Bloks minne, i den azurfärgade sjalen.

»Den fick jag av Marina«, sade Anna Andrejevna. »Och schattulet.«***

Jag bad henne berätta om Merezjkovskijs.

»De var missunnsamma, elaka människor. Och de gjorde ingenting utan baktanke. År 1917 ringde Zinaida Nikolajevna plötsligt en dag, bjöd hem mig till sig, men jag gick inte dit. Hon behövde mig till något...«

* Anna Achmatovas anmärkningar om »den här bakgrunden« är numera publicerade. Se OP, s. 234.

** Jag berättade att A.I. Ljubarskaja¹⁰ hade läst två rader av Pusjkin för mig efter tiden i fängelset:

»Störst för mig var min heder,

Och den tog tortyren först«

– och hon sade att det var i fängelset som hon verkligen hade förstätt

»Poltava«.

*** Det vill säga av Marina Tsvetajeva.

»Och Rozanov?«* frågade jag. »Jag tycker så mycket om honom, bortsett från...«

»Från antisemitismen och den sexuella problematiken«, fyllde Anna Andrejevna i.

31 maj 1939

I kväll var Gesja här på besök.¹¹ Plötsligt, helt oanmäld, dök Anna Andrejevna upp. Det visade sig att man har ringt från *Moskvakalendern* och bett om dikter. Alltså var alla farhågor grundlösa. Hon ville att jag skulle åka dit med dem.** Jag lovade att helt säkert titta förbi hos henne före min avresa. Hon drack upp sitt te och gick snart – antagligen kände hon sig besvärad av Gesjas närvaro.

1 juni 1939

I dag gick jag till Anna Andrejevna för att hämta dikterna. Hon låg, ansiktet var torrt, gult, händerna bakom nacken. Jag hade med mig färsbiffar, kokta ägg, tårta och en syrenkvist. Ja, en syrenkvist, så att det skulle se mer ut som en present...

Snart kom Vladimir Georgijevitj.***

Hon bad honom kopiera några dikter:

* Vasilij Vasiljevitsj Rozanov (1856–1919), religionsfilosof och publicist; skrev fyra antisemitiska pamfletter; avled av skleros i ett kloster under inbördeskriget.

** Achmatovas dikter kom inte att publiceras i *Moskvakalendern* [*Moskovskij al'manach*] (1939). Många år senare, i december 1977, skrev Konstantin Simonov i ett brev till V. Vilenkin om Aleksandr Fadejevs refusering: Fadejev »ansåg att somliga texter, bland annat dikterna av Achmatova, inte borde tryckas i det första numret av *Moskvakalendern*. Och följaktligen skedde det inte heller.«

I notapparaten till Simonovs brev har redaktionen bifogat det rundbrev där Fadejev ingående beskriver orsaken till sin ovilja att publicera Achmatovas och Asejevs dikter och Michail Zosjtjenkos prosa i kalendern. (Se Konstantin Simonov, *Samlade verk* [*Sobranije sotjinenij*], band 12, Moskva 1987, s. 468f.

*** V.G. Garsjin (1887–1956), obducent, professor vid Militärmedicinska akademien, mångårig medarbetare vid Erismsjukhuset; brorson till författaren Vsevolod Garsjin. För mer detaljer om honom, se »Anteckningar«, bok 2, anm. 95.

»Ni vet vilka, eller hur?«

Han bläddrade länge i häftet, letade och letade, men fann dem inte. Hon förklarade, mycket tålmodigt, var och vilka, och ansträngde sig att inte bli irriterad, ändå hördes en lätt irritation i röstens djup.

Vladimir Georgijevitj skrev långsamt av dikterna. Jag gav henne en brödskiva med biff och en kopp te på sängen. Hon åt och drack liggande, utan att sätta sig upp.

Han frågade henne om kommateringen.

Hon: »Det spelar ingen som helst roll.«

Jag: »Bryr ni er inte om kommateringen?«

Hon: »I dikter – inte alls. Det är den futuristiska traditionen.«¹²

Han: »Ska det vara tre punkter här?«

Hon (*utan att se efter*): »Gör som ni vill. (*Till mig*): K.G. sade att varannan rad hos mig slutar med tre punkter.«^{*}

Vladimir Georgijevitj blev färdig med avskriften och bad henne läsa igenom, men hon vinkade avfärdande:

»Spelar ingen roll... strunt samma...«

Jag plockade upp häftet, kikade på originalet och frågade:

»Vad är det här? Bindestreck? Eller mellanrum?«

»Nej, det är en strof, tyvärr... I hela mitt liv har jag drömt om att skriva utan strofer, i ett svep. Det går inte.«^{**}

4 juli 1939

I går ringde jag till Anna Andrejevna redan på morgonen.

»Kan jag komma i kväll?«

»Gärna, men kom tidigare, jag vill träffa er så snart som möjligt.«

Jag kom tidigare.

Hon låg, återigen låg hon ner, med händerna bakom nacken. Fönstret öppet mot trädgården. Tyst och tomt. Bredvid fönstret stod en målning på golvet: ett porträtt av Anna Andrejevna i vit klänning.

* Nikolaj (Kolja) Gumiljov.

** Jag minns inte vilken dikt det var tal om.

»Osmjorkin målade mig bra. Han blev färdig den 29. Jag tycker att ansiktet är mycket likt.«

Jag kunde inte urskilja ansiktet i det mörka hörnet.

När jag hade berättat om mitt och hon om sitt,^{*} tog hon fram och läste ett fullkomligt idiotiskt läsarbrev för mig:

»Ni intresserar er inte för formen, ni skriver enkelt. Medan Pasternak hänger sig åt formexperiment, åt ordlekar...«

»Enkelt!« sade Anna Andrejevna med eftertryck. »De inbillar sig att också Pusjkin skrev enkelt och att de förstår allt i hans dikter.«

Jag tänkte på Pasternak. Han har själv bäst av alla beskrivit sina domare och sin poesi: »... förstörda av de slitna schablonernas tomhet som vi betraktar ett oerhört rikt innehåll som manierat, när vi efter att länge ha vant oss av med det upplever det igen.«¹³

Så är det med det komplicerade. Och vad det enkla beträffar så kan det bara vara vackert när det också är djupt – det vill säga komplicerat. Den som inte förstår Pasternak kan nog inte heller förstå Achmatova. För att inte tala om Pusjkin.

6 juli 1939

Hon kom och läste:

»Och signalklangernas lätta rytmer...«^{**}

14 juli 1939

På eftermiddagen var jag hemma hos Anna Andrejevna. Hon hade bråttom någonstans, så jag förstod inte riktigt varför hon hade ringt och bett mig komma. Förresten, hon är rädd för att vara ute och tycker om att någon gör henne sällskap.

* Vi berättade för varandra om våra ansträngningar för de fångslade – hon för Ljova och jag för Matvej.

** En rad ur dikten »Hantverkets hemligheter: Skapandet« – *Tidens flykt, Sjunde boken*.

Knappt hade jag kommit förrän vi gick.

»Punins har tagit min tekokare«, sade Anna Andrejevna, »de har gått ut och låst sitt rum. Därför har jag inte fått något te. Jaja, åt fanders med dem.«

Vi gick ut i den lilla korridoren och hon började låsa sin dörr. Det visade sig vara en lång, komplicerad procedur. När rumsdörren var låst och vi redan stod i hallen gick hon tillbaka och låste också köket för säkerhets skull.

Vi tog vägen genom Underhållande porten.

»Titta på den här dörren«, sade Anna Andrejevna och stängde den. Där satt en skylt: Herrtoalett. »På kvällen, när dörren är stängd och skylten syns, kommer ingen in till oss.«

Jag följde henne längs Nevskij till hörnet av Sadovajagatan. Vi teg – det var så hett att vi inte orkade prata. Anna Andrejevna höll i min ärm och korsade gatan medan hon darrande tittade sig omkring, trots att det var rätt tomt på gatan. Hennes spårvagn kom. Jag stod och tittade på när hon gick uppför fotstegen, klev in, grep tag i remmen och öppnade väskan... I den gamla regnkappan, den fäniga gamla hatten som liknade en barnluva, de snedslitna skorna – var hon stilig med sitt vackra ansikte och rufsiga, grå lugg.

En helt vanlig spårvagn. Helt vanliga människor. Och ingen såg att det var hon.

20 juli 1939

I går tillbringade jag hela kvällen hos Anna Andrejevna.

Hon låg, men försäkrade att hon var frisk.

Hon övertalade mig att ta plats i fåtöljen, som jag dittills alltid hade undvikit att sätta mig i.

»Visst, den saknar ett ben«, sade Anna Andrejevna, »men bry er inte om det, ingen fara, man behöver bara ställa det där lilla skrinet under.«

Jag sköt in skrinet, satte mig och efter de sedvanliga – »hur går det för er?« – »och för er?« – började, som alltid, »1001 natt«.

Underhållande vetenskapens hus på Sjpalerkagatan 25.

Jag erkände att jag inte tycker om Maupassant. Och blev lycklig över svaret att inte heller hon står ut med honom.

»Särskilt vämjeliga är de tjocka romanerna. Ja, novellerna också. Jag gillar bara en novell – den i vilken en man blir galen.¹⁴ Det är motbjudande hur han försökte verka muskulös på alla porträtt, trots att han var förlamad sedan länge. Och likadant i novellerna.«

Sedan började vi prata om Proust, och i en hel timme återberättade hon handlingen i *Albertine försvann*.*

När Anna Andrejevna var färdig med Albertine, hoppade hon upp och satte på sin svarta morgonrock. (Den har spruckit i sömmen, från axelhålan ner till knät, men hon låter sig tydligen inte bekomma.) Vi drack starkt te med bröd – det fanns inget annat, inte ens socker, och jag blev arg på mig själv för att jag inte hade tagit med mig något.

På silverteskedarna fanns ett litet överstruket ~~o~~ ingraverat. »Det är så jag skriver det«, förklarade Anna Andrejevna.

Jag bad att få titta litet närmare på ett schatull som alltid har väckt min nyfikenhet på håll. Hon plockade ner det från hyllan. Ett reseschatull, av silver, med ett infällt handtag på locket. Bredvid schatullet står en tredelad liten ikon, och bredvid ikonerna en sten och en bjällra. Under bjällran gömmer sig ett helt förtjusande bläckhorn, från 1830-talet. (Bjällran är locket.) Därtill en tom flakong för parfym.

»Lukta, är det inte en ljuvlig doft? Det är ›Idealk, min ungdoms parfym.«

Jag såg på Anna Andrejevna från sidan och frågade:

»Har någon skulpterat er?«

»Det finns en figurin av Danko, men jag äger den inte. En skulptör hade tänkt göra en skulptur av mig, men ångrade sig: ›Ointressant. Naturen har redan gjort allt.«¹⁵

Hon lade sig igen. Och började berätta alla möjliga historier, hoppade från ämne till ämne, från namn till namn. Hon frågade om jag hört talas om Pallada.

* *La Fugitive (Rymmerskan)*, sjätte boken av *På spaning efter den tid som flytt*.

»Nej.«

»Inte ens hört namnet? Det kan bara förklaras med er övernaturliga ungdom. Hon var ökad. Armband kring fotlederna, homeriskt promiskuös. En gång sade hon till sin väninna i min närvaro: ›Jag hade en fantastisk våning på Mochovaja. Du råkar inte minnas vem jag var ihop med på den tiden?«¹⁶

Jag frågade om Larisa Reisner – var hon så enastående som det sägs?

»Nej, o nej! Hon var svag, förvirrad. En gång sökte jag upp henne i Amiralitetet – hon bodde där under äktenskapet med Raskolnikov. En matros med gevär spärrade vägen för mig. Jag bad honom hälsa att jag var där. Hon kom utspringande, hemskt förlägen ... Hon avled under märkliga omständigheter: hennes mor och bror dog på samma gång, också av magtyfus. Enligt min mening är det något galet med de där dödsfallen.«

Jag frågade om Larisa var så vacker som folk minns henne?

Anna Andrejevna svarade med detaljerad, metodisk saklighet, som om hon upprättade en inventarieförteckning:

»Hon var mycket kraftig, med breda axlar och breda höfter. Hon såg ut som en servitris på en tysk bykrog. Ansiktet var svullet och grått, med stora ögon och färgat hår. Så såg hon ut.«

Av någon anledning kom vi att tala om Olga Bergholz.

»Förut brukade hon ofta komma förbi. Hon var bedårande vacker. Ögonbrynslös som Mona Lisa, det passade henne. Fast sedan förändrades hon plötsligt. Hon klistrade på ögonbryn. Och blev gendarm i kjol. Och genast blev hon ful – lade ni märke till det?«

Jag nämnde ett bra fotografi av Altmans porträtt av henne som jag hade sett hemma hos en vän.

Hon nappade inte på kroken, men efter en kort tystnad sade hon:

»Jag har alltid drömt om att min man skulle hänga upp ett porträtt av mig över bordet. Men det gjorde ingen av dem – varken Kolja, Volodja eller Nikolaj Nikolajevitj. Han hängde upp det först efter skilsmässan. Det vill säga lade bilder av mig och sin dotter under bordsglasat.«¹⁷

Det var sent när jag gick. Anna Andrejevna bad mig ovillkorligen komma tidigt i morgon bitti. Vädjande ögon.*

»Jag kommer.«

21 juli 1939

Jag kom på morgonen, som jag hade lovat.

Anna Andrejevna satt på soffan, tyst och rak i ryggen. Tystnaden var tung, påtaglig. Vi väntade på en dam som skulle följa oss dit.**

Spänningen smittade mig. Jag tystnade också. Eftersom jag inte visste vad jag skulle göra började jag bläddra i Byronboken högst upp i traven – en tjock, tummad volym på engelska.

»Titta inte på bilderna, är ni snäll«, sade Anna Andrejevna irriterat. »De är hemska. En rev jag till och med ut, ser ni det?«

»Ja, de skämmer verkligen texten«, instämde jag.

»Och Byron har inte mycket till förstånd redan som det är.«

Den väntade damen anlände. Mager, åldrad, rynkor i hela ansiktet. Tunna läppar, neddragna mungipor. Hon hälsade inte på mig och tycktes inte ens notera min närvaro. I stället underrättade hon genast Anna Andrejevna om G.***

Anna Andrejevna gömde ansiktet i händerna. I sina små barnhänder.

Det blev dags att gå.

»Låt mig presentera er för varandra: Olga Nikolajevna – Lidia Kornejevna«, sade Anna Andrejevna plötsligt i trappan.¹⁸

Knappt hade vi satt foten utanför porten förrän vi nästan blev ihjälslagna av plankor som någon hivade ut genom ett fönster i trapphuset. De flög förbi våra huvuden och landade framför fötterna på oss med ett brak. Vi backade in i huset och blev stående

* Dagen därpå skulle hon ställa sig i kön till fängelsets paketinlämning.

** Vi skulle till Kresty (Korsen), ett av de äldsta och största fängelserna i Leningrad. Fem våningar högt, 999

celler, byggt i form av ett kors. Adress: Arsenalnaja nabereznaja 5.

*** Någon som hade arresterats, jag minns inte vem.

Krestyfängelset, Leningrad.

en lång stund där inne. Utanför porten växte sig berget av plankor allt högre.

Till slut upphörde kaskaden. Vi hjälptes åt att klättra över berget och kom ut på Fontanka.

Och allt som följde är lika bekant som ett tapetmönster. Med den enda skillnaden att »ormen« blir kortare för varje gång.*

Och redan är allt bakom oss. Men vi är fortfarande där. Jag sitter med Anna Andrejevna på en bänk, eller snarare en sittpinne. Olga Nikolajevna har träffat en väninna och gått sin väg. Och plötsligt lutar sig Anna Andrejevna fram mot mig och viskar:

»Hennes son är Ljovas bror... Han är bara ett år yngre än Ljova. Han och Kolja har exakt likadana händer.«¹⁹

29 juli 1939

I går eftermiddag kikade jag som hastigast förbi hos Anna Andrejevna, och där var Vladimir Georgijevitj och Olga Nikolajevna. De drack te med bröd. Jag tog inte av mig ytterkläderna och stannade bara en stund. De frågade – jag berättade.** Om jag inte pratar, om jag är ensam, då gråter jag sällan. Och jag kan inte prata om det: min röst brister i gråt.

Alla låtsades som om de inte märkte något. Men när Anna Andrejevna följde mig till dörren, frågade hon till avsked:

»När kan jag besöka er? Får jag komma i morgon?«

(Jag vet fortfarande inte om hon föddes så där god eller om det är hennes ädla förstånd och högt utvecklade estetiska sinne som får henne att göra så goda gärningar?)

I kväll kom hon. Zojetjka var på besök.^{20***} Vi drack te. Anna Andrejevna talade lätt, fritt, elegant. Jag frågade var och hur hon hade studerat.

* Fångelseköerna 1939 var betydligt kortare än 1937–38. Vi stod inte längre i dagar utan bara i timmar.

** Jag berättade om det senaste misslyckandet i våra ansträngningar för

Matvej Petrovitj. Vi fortsatte bemöda oss eftersom vi inte visste att han redan hade arkebuserats.

*** Zoja Moisejevna Zadunajskaja.

»På läroverket i Tsarskoje, därefter några månader vid Smolnyj, sedan i Kiev... Nej, jag gillade inte läroverket och inte institutet heller. Och jag var inte särskilt omtyckt.«

»På läroverket, i Tsarskoje, hände en sak som blev ett minne för livet. Den kvinnliga rektorn tålde mig inte – antagligen för att jag en gång hade retat hennes son på skridskobanan. Varje gång hon kom in i vårt klassrum visste jag att hon skulle tillrättavisa mig: jag satt fel eller min klänning var inte ordentligt knäppt. Visst var det obehagligt, fast jag tänkte knappt på det, »vi var lata och likgiltiga«. Och en dag var det dags att ta farväl: rektorn skulle sluta på läroverket, hon hade blivit förflyttad någonstans. Avskedsafton, blommor, tal, tårar. Jag var också där. Kvällen led mot sitt slut och jag var redan på väg nerför trappan. Plötsligt var det någon som ropade mitt namn. Jag gick upp igen, och såg att det var rektorn som hade ropat. Jag var övertygad om att jag skulle få en tillrättavisning igen. Och plötsligt sade hon: »Förlåt mig, Gorenko, jag var alltid orättvis mot dig.«

Snart gick Zojetjka; Anna Andrejevna for upp från stolen och började berätta om Kolja. Hon var fruktansvärt upprörd.*

Jag berättade om vårt drama på Barnboks-förlaget, om Misjkevits provokationer, om hans fuffens med min Majakovskij.

Hon vinkade med handen åt mig: »Sluta, sluta, pina mig inte!«²¹

Sedan erbjöd hon sig att läsa dikter för mig. Hon läste »Och ordet föll som en sten« och »Du måste fira vårt glada jubileum«. ** Hon frågade vilken jag tyckte bäst om.

* Anna Andrejevna berättade att Levs kamrat, Kolja Davidenkov,²⁵ som studerade vid Leningrads universitet och arresterades samtidigt som Lev, hade släppts ur fängelset. Om Nikolaj Sergejevitch Davidenkov, se nedan s. 44–47.

** »Och ordet föll som en sten« – första raden ur dikten »Domen« i »Rekviem«. I sovjetiska utgåvor trycktes den fram till 1987 som en separat dikt utan titel och utan hänvisning till »Rekviem«. Första gången den

publicerades i egenskap av dikt ur »Rekviem« var i tidskriften Oktjabr, nr 3 1987, och senare, i en mer korrekt version, i tidskriften Neva, nr 6 1987. För svensk översättning, se nedan s. 525.

»Du måste fira vårt glada jubileum« – i slutversionen »Du måste fira vårt sista jubileum« – *Tidens flykt, Sälv*. Första gången jag hörde Achmatova läsa »Domen« hade den en annan slutrad än i slutversionen: »Och jag har anat det och väntat: / sista dagen och sista huset.«